

Kis történetek a derű fénykörével

ANNUS JÓZSEF: ELTÉRÍTETT PEGAZUS – FÖLDRESZÁLLT EMLÉKEK, ANEKDOTÁK

**Tekintet Könyvek
Budapest, 2003
181 oldal**

A költészet szárnyas lováról, Pegazusról általában úgy gondoljuk, magasan szárnyal, ott, ahol a szférák zenéje vagy az istenek olümposzi kacaja hallik. Az olvasók néha szeretnék megsimogatni, marokból etetni, ezért örülnek, ha mint kezes jószág, leszáll közéjük a földre. De avatott író közreműködése kell ahhoz is, hogy ezt szívesen megtegye. Goromba lócsiszárok nem ráncigálhatják le durva tréfáikhoz, mert akkor nagyot rúg.

Annus József íróként, a Tiszatáj szerkesztőjeként s az irodalmi rovatával fontos közművelődési rendeltetést betöltő Szabad Föld szerkesztőjeként is hosszú időn át jó gazdája volt „jó Pelágus lovamnak”, ahogy régi költőink neveztek a szent állatot a kuruc időkben. Nemcsak a könyvekből, nemcsak a szerkesztőségi munkaköréből fakadóan és nemcsak a kéziratokhoz csatolt leveleikből ismerte kortársait, az iskolában tanult nagy öregektől a megsüveglésre érdemes helyi nevezetességekig, a vele egyívásúaktól a pályakezdőkhöz. Az írószövetség választmányi gyűlésein kemény közéleti csatáknak is tanúja, olykor személyes részese volt. Ezért írhatja *Eltérített Pegazus* című irodalmi – és nemcsak irodalmi – anekdotás könyve bevezetőjében: „A szerző (...) fejébe vette, hogy csupa igaz történetet gyűjt egybe. Olyan történeteket és anekdotákat tár az olvasó elé, amelyek úgyszólván a szeme láttára, füle hallatára estek meg, de legalább a történetet valamiképp hitelesítő szereplőtől hallotta, esetleg – a másod-, harmadkézből vett históriák esetében – hitelt adott a mesélőnek, mert olyan becsületes arca volt... Akadhat tehát a könyvben irodalmi körökben általánosan ismert anekdota, amely persze egy más toll alatt természetesen módosult, akár a népmese az idők folyamán”.

A szerény megfogalmazásból merész következtetést vonhatunk le. Az irodalomnak létezik egy folklórszerűen működő élete is, amely átüt a protokoll, a bürokrácia, az irodalompolitika és a megélhetési gondokat érintő, korántsem „költői” gyakorlatiasságok salétromos falain. S addig jó, amíg az íróféle ember beszédtema, mint az időjárás vagy a sport, mert addig a műveiket is olvassák. Ugyanolyan érdekes, csillogóan színes vagy éppen zárkózott, szófukar, netán „szürke” ember az író, mint a többi. De mivel művei az érdeklődés középpontjában állanak, nem közömbös számunkra mindaz, ami az író műveiből vissz sugárzik reá magára.

Sosem felejttem el azt a televíziós stúdióban rendezett jelenetet a hatvanas évek közepéről, amelyben Weöres Sándort egy vidám műsorban a jelen levő közönség s a kamera

elé ültették. Egy humorista ezt a kérdést tette föl neki, hogy valami elmésséget csikarjon ki tőle: „Mondd, Sándor, most legjobban mit szeretnél csinálni?” Mire a költő: „Most legszívesebben otthon dolgoznék egy versen, ahelyett, hogy szellemes kérdéseidre szellemes válaszokat kellene adnom itt a televízióban.”

Tévés szempontból ez valóságos játékrontásnak minősült. A nézők mégis nevettek, s a humoristán sem látszott az elégedetlenség, elvégre a humoros műsorok arra valók, hogy nevetessenek. Pedig a válasz felülbírálta a humort, és még negyven év távolából is emlékezetes maradt számomra. Az eset valami fontosat árul el Weöres Sándorról, akkor is, ha a műsor a humoristával együtt réges-régen feledésbe merült: nem én vagyok érdekes, olvassátok a verseimet; ha pedig Paprika Jancsira vagytok kíváncsiak, nézzétek meg a színházban *A holdbéli csónakos* című mesejátékot. Anekdotikusan elmondható szereplése az alkotó lényegi természetére utal.

Annus József nem az egykori *Színházi Élet* Intim Pistájaként írja meg az irodalom életéből vett anekdotákat. A hetvenes évek elejétől – kitűnő szerkesztőgárda tagjaként – javarészt Szegeden, a *Tiszatáj* szerkesztőségében alakította kapcsolatait az íróársadalom tekintélyes részével. A szálak akkor sem szakadtak meg, amikor másfél évtizeddel később leváltották tisztségéből, mondanom sem kell, nem szakmai, hanem politikai okokból. A kötetben szereplőkből csak néhányukat sorolom: Németh László, Déry Tibor, Illyés Gyula, Veres Péter, Féja Géza, Cseres Tibor, Karinthy Ferenc, Kormos István, Sarkadi Imre, Czine Mihály, az erdélyi Szilágyi Domokos, Páskándi Géza, az újvidéki Gion Nándor, a felvidéki Koncsol László. Egy-egy utalás erejéig Ady Endre, Csoóri Sándor, Utassy József; Erdélyből Farkas Árpád, Csiki László. A folyóirat írópárti fórum volt. Többé-kevésbé mindegyik az – már jól felfogott érdekből is –, de a *Tiszatáj* külön figyelmet szentelt a bajba jutott íróknak: a határon túlra és az idegenbe szakadtaknak, a nemzeti szabadság és a demokrácia képviselétéért hátrányt szenvedőknek. Ezzel együtt baloldali fórumnak ismertük Ilia Mihály, Mocsár Gábor, Annus József, Vörös László és a többiek folyóiratát. (Olykor ez is bajt okozhatott. A hazugságra épülő szocialista társadalmak vezetői és füljártáik sosem szeretik, ha emlékeztetik őket a szocializmus lényegére.) Olyan bizalom fűzte az írókat a *Tiszatáj*hoz ebben az időszakban – Ilia Mihály főszerkesztő leváltásáig (1974), majd utódja és a teljes szerkesztői stáb menesztéséig (1986) –, ami nemcsak feljogosítja Annus Józsefet arra, hogy „nagy árnyakról bizalmasan” írjon, hanem hitelt is ad szavainak. De feljogosítja már az írni tudása és a jó ízlése arra, hogy – jelképesen mondván – tegeződjék a nagy öregekkel. A szándékos vagy az óvatlanságból elkövetett lejáratás árnyalata nélkül tud megemlékezni az írók mosolygató személyes tulajdonságairól, olykor gyöngéiről – kinél a naiv bölcselkedésről (Veres Péter), kinél az alkohol kedveléséről (Déry, Sarkadi, Szilágyi Domokos, Mocsár Gábor), kinél a nikotinfüggőségről (szintén Déry), kinél a túlzott antialkoholizmus hátrányairól (Veres Péter), kinél a szoknyabolondériáról (Féja Géza) vagy éppen a csípős pletykáiról (Féja Géza ugyancsak).

A megidézett írók és „civilék” olykor maguk is anekdotákat mesélnek. Kedves öregemberek vonzó galériája bontakozik ki a könyv lapjain. Annus a makói, szegedi és a csongrádi vidék sok mindenre emlékező helybeli tanárait, orvosait, vincellereit, egy ízben egykori képviselőtársát, Kéri Kálmán tábornokot, sőt, saját édesapját is beszélteti háttérben maradó riporterként. Az öregek anekdotái itt-ott kiterjednek Móra Ferencre, Juhász Gyulára, a Makón, majd Szegeden diákoskodó József Attilára. Még Bartók Béla és Latinovits

Zoltán alakja is felbukkan egyik-másik jóízű történetben. Jó íz és derű – ez a kötet alaphangja.

Mégsem ezért – nem csak ezért olvastam igen jó érzéssel a könyvet. Úgy éreztem, a megélt történelem légköre elevenedik meg a lapokon. Tudjuk, a félelem évei, az ötvenes évek társadalmának önvizsgáló terápiája volt a pesti humor. Az már a Kádár-kor talál-mánya volt a vasöklű élcsapat egyik levitézlett, tollforgatásra áttért tagja, Komlós János vezetésével, hogy miként lehet ezt is kisajátítani és úgy forgatni, hogy az emberek a saját nyomorúságukon és becsapottságukon röhögjenek. Ma jórészt az ő szellemi utódai humorizálnak a televízió politikai lejárató műsoraiban. A jobbak – például Antal Imre vagy a rádióból ismert Spán Gábor – sosem ereszkednek alá az ő színvonalukra, akkor sem, ha tehetséges színészek is közéjük keverednek.

A humornak a legsötétebb években is rangja volt. A humoristák egy része meg tudott őrizni valamit a harmincas évek körüli folklórából és a századelő nagy íróinak humorából. Heltai Jenőből, Karinthy Frigyeséből, Molnár Ferencéből, Sipuluszéből, azaz Rákosi Viktoréből vagy Rejtő Jenőből. Az ötvenes években többnyire jó szájízzel lehetett nevetni Kellér Dezső, Tabi László vagy Darvas Szilárd humorán. Tabi Lászlót meg is idézi Annus József Illés Bélával, a sokszorosan kitüntetett íróval együtt. A történet arról vall, hogy a hivatásos nevetetők még a korai Kádár-rendszerben sem kaptak minden politikai tréfájukra menlevelet, vagy ahogy a pesti ember mondja, diliflepnit. Tabinak mint a *Lúdas Matyi* főszerkesztőjének, ha csak a várt kitüntetés elmaradása erejéig is, szorulnia kellett egy Kádár-karikatúra közlése miatt. Ám a félelem, amelyet ekkor átélt, a történetben szereplő funkcionárius viselkedésének köszönhetően még az ötvenes évek csengőfrászából származott.

Karinthy Ferenc sajátos módon gondoskodott arról, hogy folklórszerűen maradandó legendák fűződjenek nevéhez. A Rákosi-diktatúra tomboló éveiben is olyan tréfákat engedett meg magának, amelyek könnyen a szabadságába kerülhettek volna. Telefonon határ-őrtilisztnak kiadva magát, az írószövetség elnökét, Barabás Tibort ugratta olyan élethűen, hogy írotársra hátán valószínűleg megfagyott a verejték. Már a „Mike alezredes” nevet is csak a vérbeli epikus találhatta ki. Már-már Bulgakov regénye, A Mester és Margarita mágusa, Woland és kísérei „csínyjeit” idézi a történet, amelyet Annus József nem is „Cinitől”, hanem a legszelídebb irodalmártól, Fábíán Zoltántól hallott. Eltűnődtem az anekdotabeli helyzeten: Karinthy a félelemkeltés eszközével karikírozta a félelem birodalmát. Talán Peter Weisshez hasonlítsam, aki a nézővel is kíméletlen, sokkoló „kegyetlen színházával” a kegyetlenség korszakát jellemezte? Az *Egy mondat a zsarnokságról* parafrázisával fogalmaznák: „... mert a zsarnokság ott van / a feloldó humorban, / elfojtott kacajodban / mikor a tréfa csattan...”

Magától Illyéstől sem idegen a megtévesztő és egy pillanatra dermesztő humor: „Sándor, Sándor, te csak ne légy nacionalista” – korholja Weöres Sándort, miközben Újvidék felé tartva kocsijukkal átkelnek a jugoszláv határon egy közös irodalmi fellépésre igyekezően. A *Psyché* költője ugyanis így méltatlankodott: „... de hiszen én úgy emlékszem, amikor ez a demokrácia bejött, akkor arról volt szó, hogy majd nem lesznek országhatárok, csak olyan kvázi megyehatárok...”

Tündérien kedves – és véresen igaz egyszerre mindaz, ami a párbeszédben elhangzik. Milyen igaza van az „öreg” Karinthy-nak, amikor azt mondja, hogy a humorban nem ismeri a tréfát...

Annus könyve derűs, de több mint mulatságos. Ezek az anekdoták nemcsak szellemesek, hanem kitűnő személyiség- és korrajzok is. Nemcsak a jó humorérzékű, hanem az igazság-szerető embereknek is ajánlom őket, gondolva, hogy egymástól nem állhatnak messze. A helyesen működő humorérzék az igazságérzet egyik legmagasabb rendű változata.

Alföldy Jenő

